

Координаційний
центр з надання
правової допомоги

Андрій Вишневський,
директор Координаційного центру
з надання правової допомоги
Міністерства юстиції України,
адвокат

Проблеми і нові можливості сторони захисту у контексті надання безоплатної правової допомоги

Статтею 29 Конституції України встановлено, що кожній заарештованій чи затриманій особі має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено її права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника.

Зобов'язання України щодо забезпечення належних прав особи у випадку її затримання або арешту містяться також у низці ратифікованих Верховною Радою України міжнародних договорів, до яких приєдналася Україна.

Так, у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначається, що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права, як захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя.

Аналогічна гарантія міститься також і в статті 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права: кожен має право при розгляді будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення бути судимим за його присутності та захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним самим захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому разі, якщо інтереси правосуддя того вимагають, безоплатно для нього, якщо він не має достатньо коштів для оплати цього захисника.

У статті 11 Загальної декларації прав людини наголошується на тому, що кожна людина, яка звинувачується у вчиненні злочину, має право вважатися невинуватою до тих пір, поки її вина не буде встановлена у

законному порядку шляхом гласного судового розгляду, за якого їй забезпечуються усі можливості для захисту.

Набрання чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України та пов'язаними з його прийняттям змінами до інших законів України надало змогу зробити важливий крок щодо виконання взятих Україною на себе міжнародних зобов'язань в частині забезпечення принципів змагальності та рівності сторін у кримінальному процесі та належної реалізації процесуальних прав сторони захисту.

Правовим підґрунтям для забезпечення реалізації права осіб, затриманих за підозрою у вчиненні злочину, на захист та отримання правової допомоги за рахунок держави стало прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу», згідно з яким з 1 січня 2013 року розпочато надання таким особам безоплатної вторинної правової допомоги.

Зокрема, починаючи з 00 год. 00 хв. 1 січня поточного року центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги, утвореними Міністерством юстиції в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, цілодобово забезпечується надання безоплатної вторинної правової допомоги особам, до яких застосовано адміністративне затримання або адміністративний арешт; які затримані за підозрою у вчиненні злочину; до яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою; у кримінальних провадженнях стосовно яких відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або для проведення окремої процесуальної дії.

Інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб органами, уповноваженими здійснювати адміністративне затримання або затримання згідно з дорученнями правоохоронних органів, або затримання осіб органами досудового розслідування здійснюється відповідно до Кримінального процесуального кодексу України та Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 року № 1363 (зі змінами).

Разом з тим проведений Міністерством юстиції аналіз функціонування системи безоплатної вторинної правової допомоги протягом майже 10 місяців поточного року в контексті правозастосування Кримінального процесуального кодексу і Закону України «Про безоплатну правову

допомогу» свідчить про наявність проблемних питань, пов'язаних із забезпеченням гарантованого державою права затриманих осіб на захист та надання правової допомоги за рахунок держави, серед яких: відсутність стовідсоткового повідомлення або несвоєчасне повідомлення службовими особами органів внутрішніх справ центрів про випадки затримання осіб; фактичне затримання осіб без складання протоколу про затримання; винесення слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом постанов (ухвал) щодо надання безоплатної вторинної правової допомоги особам, які не є суб'єктами права на безоплатну вторинну правову допомогу та ін.

Під час дослідження проблемних питань, що виникають у сторони захисту при застосуванні нового кримінального процесуального законодавства та законодавства у сфері надання безоплатної вторинної правової допомоги, проведеного Міністерством юстиції у травні 2013 року, адвокати, залучені до надання безоплатної вторинної правової допомоги, зазначали також інші ризики, серед яких, зокрема, труднощі доступу захисника, призначеного центром, до затриманої особи в ізоляторах тимчасового тримання, зокрема у нічний час, вихідні і святкові дні; обмеження права осіб на конфіденційне побачення із захисником, призначеним центром, та відсутність спеціальних приміщень для цього; проведення з особою, яка не мала процесуального статусу підозрюваного, розмов, опитувань, відбирання пояснень, вчинення інших процесуальних дій, що в подальшому можуть призвести до її затримання та/або повідомлення про підозру; спроби фізичного та/або психологічного впливу на затриманого з метою схилення до відмови від захисника та отримання до першого побачення з адвокатом від затриманого відомостей, що можуть бути використані на користь сторони обвинувачення тощо.

Також існують непоодинокі випадки, що свідчать про наявність проблемних питань у практичному застосуванні статті 53 Кримінального процесуального кодексу України щодо винесення слідчим, прокурором, слідчим суддею або судом постанов (ухвал) про призначення захисника для проведення окремої процесуальної дії. Зокрема такі постанови (ухвали) виносяться щодо осіб, у справах яких раніше вже було призначено захисників, а подекуди – навіть більше двох. Хоча для винесення такої постанови (ухвали) має бути принаймні дві підстави: по-перше – невідкладність процесуальної дії, по-друге – факт завчасного повідомлення захисника, який бере участь у справі. В той же час, вказані постанови виносяться для проведення такої процесуальної дії, як, наприклад, ознайомлення з матеріалами справи, яку не можна охарактеризувати як невідкладну, внаслідок чого адвокати, які раніше

залучалися до розгляду справи, завчасно не попереджаються про необхідність прибуття на чергову процесуальну дію.

Якнайскоріше розв'язання цих проблем сприятиме подальшому розвитку системи безоплатної вторинної правової допомоги та забезпеченню здійснення ефективного захисту, саме тому вони стали предметом для розгляду на засіданні Всеукраїнської міжвідомчої координаційно-методичної ради з правової освіти населення, яке відбулося під головуванням Міністра юстиції України Олени Лукаш 20 вересня 2013 року.

Згідно з Рекомендаціями, прийнятими на зазначеному засіданні, Міністерству юстиції та Міністерству внутрішніх справ необхідно здійснити комплекс спільних завдань і заходів, як нормотворчого, так і організаційного характеру, спрямованих на підвищення рівня обізнаності громадян з питань реалізації прав учасників кримінального провадження та удосконалення функціонування системи безоплатної правової допомоги в Україні. Для цього заплановано затвердження спільного плану дій Міністерства юстиції України та Міністерства внутрішніх справ України, спрямованих на забезпечення прав осіб на захист у кримінальному провадженні та належне функціонування і розвиток системи безоплатної вторинної правової допомоги в Україні. З огляду на необхідність врегулювання низки проблемних питань спільними наказами Міністерства юстиції України та Міністерства внутрішніх справ України, реалізацією згаданого плану дій займатиметься міжвідомча робоча група, до складу якої ввійдуть представники Головного слідчого управління, Головного штабу, Департаменту громадської безпеки, Департаменту карного розшуку Міністерства внутрішніх справ України та Координаційного центру з надання правової допомоги.

Частину проблем, пов'язаних з реалізацією державної політики у сфері безоплатної правової допомоги, Міністерство юстиції вирішує вже зараз. Так, наприклад, з метою запобігання невчасного інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги службовими особами органів внутрішніх справ про випадки затримання осіб, Координаційним центром з надання правової допомоги запроваджено механізм прямого інформування про такі випадки самими особами, членами їх сімей та близькими родичами. Такий підхід дозволяє нейтралізувати вплив недобросовісних чи злочинних дій або бездіяльності службових осіб правоохоронних органів, сприятиме оперативності надання і отримання безоплатної вторинної правової допомоги, знизить ризики незаконного та небезпечного для життя і здоров'я поводження із затриманими особами.

З метою перевірки ефективності практичного застосування такого механізму, він апробується на підставі наказу Координаційного центру з надання правової допомоги. Міністерство юстиції звернулося до Міністерства внутрішніх справ України з проханням надати доручення головним управлінням, управлінням Міністерства внутрішніх справ України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі у випадках звернення уповноваженої службової особи (чергового) центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги забезпечити здійснення перевірки факту затримання особи, письмового спростування або підтвердження відповідної інформації.

З метою закріплення зазначеного порядку рішенням Уряду Міністерством юстиції розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України про внесення змін до Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 року № 1363. На сьогодні цей проект без зауважень погоджено всіма заінтересованими центральними органами виконавчої влади та внесено на розгляд Кабінету Міністрів України.

Слід зазначити, що чинна редакція згаданого Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб, окрім основного, організаційного аспекту надання безоплатної вторинної правової допомоги, завдяки поєднанню процесуальних прав адвокатів і адміністративних повноважень центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги створює можливості для утворення системи захисту, гарантованого державою, та впливу на практику правозастосування.

Так, зберігаючи незалежність професійної діяльності, адвокати, залучені до надання безоплатної вторинної правової допомоги, мають можливість інформувати центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки порушення законодавства представниками правоохоронних органів. Центри, в свою чергу, інформують про такі порушення регіональні органи внутрішніх справ та Координаційний центр з надання правової допомоги, який, у разі відсутності належного реагування, регулярно інформує про такі випадки Міністерство внутрішніх справ.

Впровадження такого цілком виправданого та абсолютно законного механізму поступово змінює ставлення працівників правоохоронних органів до адвокатів, що надають безоплатну вторинну правову допомогу і

сприймаються правоохоронцями як представники держави, та до осіб, які отримують безоплатну вторинну правову допомогу і відтепер мають можливість реагувати на незаконне затримання чи неналежне поводження.

Крім того, з метою організації процесу обміну досвідом та підвищення кваліфікації адвокатів, залучених до надання безоплатної вторинної правової допомоги, стимулювання адвокатів до ефективного представлення інтересів клієнта у змагальному процесі згідно з новим Кримінальним процесуальним кодексом України, формування єдиних підходів до стратегій і тактик здійснення захисту, гарантованого державою, починаючи з травня 2013 року Координаційним центром у рамках проекту Ради Європи «Підтримка реформи кримінальної юстиції в Україні» ведеться активна робота з розвитку мережі адвокатів–тренерів/модераторів обміну досвідом. Для цього Координаційним центром шляхом анкетування було відібрано 60 адвокатів, залучених до надання безоплатної вторинної правової допомоги, які протягом проведеного у два етапи 46-годинного тренінгу отримали необхідні знання з питань впровадження новел кримінального процесуального законодавства України у світлі практики Європейського суду з прав людини.

Протягом вересня – жовтня адвокатами-тренерами проведено у регіонах серію каскадних тренінгів для адвокатів, залучених до надання безоплатної вторинної правової допомоги на постійній основі за контрактом, на теми «Дії захисника при затриманні особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення» та «Дії захисника при вирішенні питання про обрання, продовження, скасування або зміну запобіжного заходу».

19 вересня Національна асоціація адвокатів України офіційно сертифікувала перших 43 адвокати-тренери. Загалом участь у каскадних тренінгах взяли понад 1640 адвокатів зі всіх регіонів України.

Слід зазначити, що такі заходи не лише дозволили підвищити кваліфікацію значній кількості адвокатів, але й спрямовані на пошук та удосконалення оптимальних тактик захисту, які є предметом обговорення на усіх тренінгах. Продуктом низки проведених тренінгів будуть відповідні методичні рекомендації, які безкоштовно розповсюджуватимуться у системі безоплатної вторинної правової допомоги, дві з яких найближчим часом будуть видані.

Також Координаційним центром з надання правової допомоги систематично здійснюються заходи, спрямовані на підвищення рівня

поінформованості громадян щодо захисту своїх прав. Так, за підтримки проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Справедливе правосуддя» було виготовлено інформаційні буклети з наступної тематики безоплатної правової допомоги: «Затримання за підозрою у вчиненні кримінального злочину» (наклад – 14 тис. примірників); «Види запобіжних заходів у кримінальному процесі» (наклад – 14 тис. примірників); «Право на безоплатну правову допомогу у кримінальному провадженні» (наклад – 90 тис. примірників).

Такі буклети будуть розповсюджені через відділення Ощадного банку та Укрпошти, центри соціальних служб, лікарні, громадські приймальні органів виконавчої влади, школи та вищі навчальні заклади, центри адаптації для безпритульних, а також розміщені у приміщеннях органів внутрішніх справ, правозахисних та громадських організацій, нотаріальних контор та офісах адвокатів.

Також за підтримки згаданого проекту надруковано плакати з інформацією про надання безоплатної правової допомоги та номером телефонної «гарячої лінії» безоплатної правової допомоги (наклад – 3,5 тис. примірників) та наклейки з номером телефонної «гарячої лінії» безоплатної правової допомоги (наклад – 40 тис. примірників).

Плакати та наклейки планується розмістити у приміщеннях чергових частин, кабінетах слідчих, оперативних працівників, кімнатах утримання доставлених та затриманих, салонах службових автомобілів та, зокрема, автомобілів для переміщення підозрюваних, обвинувачених, камерах ізоляторів тимчасового тримання.

Проект «Справедливе правосуддя» також сприяв виготовленню двох відеороликів з інформацією про надання безоплатної правової допомоги та номером телефонної «гарячої лінії». Протягом 1 серпня – 30 вересня 2013 року відбулося 13220 виходів відповідної соціальної реклами на державних всеукраїнських та місцевих телеканалах.

Виконання завдань інформаційно-роз'яснювальної кампанії, на нашу думку, надасть змогу підвищити рівень поінформованості суб'єктів права на безоплатну правову допомогу, адвокатів, органів, уповноважених здійснювати затримання, арешт чи взяття під варту осіб, органів місцевого самоврядування та громадських організацій щодо відповідних прав та обов'язків та щодо загальних засад формування і функціонування системи безоплатної правової допомоги.

Дякую за увагу!